

¡ÉS CLAR QUE NECESSITEM ELS NENS I LES NENES!

ELS ADULTS NECESSITEN QUE ELS INFANTS ESTIGUIN PRESENTS EN LA SEVA VIDA,
PER ESCOLTAR-LOS I TENIR CURA D'ELLS, PER CONSERVAR VIVA LA SEVA IMAGINACIÓ
I JOVES ELS SEUS CORS, I PER CONVERTIR EL FUTUR EN UNA REALITAT
PER LA QUAL ESTAN DISPOSATS A TREBALLAR.

MARGARET MEAD

CAPÍTOL

MARC CONCEPTUAL

1.1. Definició dels conceptes d'infància i adolescència

Segons la definició que estableix la Convenció sobre els drets de l'infant adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides l'any 1989, "s'entén per infant tot ésser humà menor de 18 anys, tret que en virtut de la llei que li sigui aplicable, hagi assolit la majoria d'edat abans".¹

Segons l'àmbit personal i territorial d'aplicació de la Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i protecció dels infants i els adolescents i de modificació de la Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció dels menors desemparats i de l'adopció, "s'entén per infant tota persona menor de dotze anys i per adolescent tota persona amb una edat compresa entre els dotze anys i la majoria d'edat establerta per llei".²

Etimològicament, el terme infància prové del mot llatí *in-fale*, que significa "el que no parla". Amb el temps, aquest va adquirint el significat "del que no té paraula", és a dir, el que no té res interessant a dir i per tant no val la pena escoltar-lo.

La paraula infància, tan quotidiana en el nostre llenguatge, és un terme polisèmic, amaga tota una rica i singular història conceptual. Fa referència a més d'un concepte, és a dir, és referent de realitats diverses representades amb diferents nivells d'abstracció d'acord amb la perspectiva des de la qual se l'analitzi.

Així, des del punt de vista biològic, la infància pot entendre's com un període determinat de la vida d'un nen o nena, mesurable per un interval d'edat que abraça des del naixement fins a la pubertat, en la qual es produeixen importants canvis biofisiològics.

¹ Convenció sobre els drets de l'infant adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 20 de novembre de 1989. Art.1.

² Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i protecció dels infants i els adolescents i de modificació de la Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció dels menors desemparats i de l'adopció. Art. 2. DOGC núm. 2083, d'agost de 1995.

Durant molt temps, des del punt de vista social, en les nostres societats occidentals, s'ha tendit a tenir una percepció de la infància com una etapa passiva centrada segons E. Verhellen³ en la idea dels encara *no*, diferenciant-los de categoria social amb relació als adults, als quals els correspon el ja *sí*.

Sortosament, les investigacions generades en els darrers anys, en els àmbits de la psicologia evolutiva i sociocultural, encara que no estiguin integrades en un cos teòric únic ni conformin un saber integrat, portades a terme per Piaget, Wallon, Vigotski, Bruner, Brofenbrenner, Cole, Schaffer, Coll... han posat en evidència la percepció d'un infant com un ésser social, actiu i competent, que construeix, actualitza i consolida els seus coneixements, habilitats, destreses, actituds, valors, sentiments, afectes... mitjançant les interaccions que estableix amb els éssers, els objectes i les persones que formen part dels contextos en els quals viu i de les relacions que s'estableixen entre aquests.

També cal dir que la psicologia evolutiva no entén la infantesa com una etapa única i homogènia. Sovint ha dividit la infantesa en subetapes, que es caracteritzen segons els diferents autors -Piaget, Wallon, Vigotski, Bruner-, pels canvis que es produeixen des del punt de vista físic, biològic, motriu, cognitiu, relacional, emocional, i que es manifesten mitjançant la diversitat de formes que prenen l'organització mental i l'estructuració de les funcions psíquiques superiors, la necessitat d'una major o menor dependència dels adults del seu entorn, maduresa biològica, possibilitats d'activitat, relació, interacció, socialització, etc.

Des d'una perspectiva demogràfica, la infància també pot entendre's com el conjunt de població d'un territori que té l'edat compresa en un interval que s'ha establert a escala convencional.

Des d'una perspectiva social i cultural, l'interval d'edat que aplega la infància pot ésser totalment convencional, pot variar d'una cultura a una altra, en relació amb les diferents èpoques històriques, respecte a diferents grups o classes socials, etc.

Des de la perspectiva de la psicologia social, F. Casas⁴ afirma "la infància també resulta ser allò que la gent diu o considera que és la infància, una imatge col·lectivament compartida que va evolucionant històricament. Davant la paraula-estímul infància, els ciutadans d'un territori, o els membres de determinats grups socials o culturals, desenvolupen automàticament una sèrie d'associacions d'idees que configuren un conjunt de coneixements lògics, compartits per la majoria de membres d'aquella comunitat".⁴ Segons aquest autor, les representacions socials que sobre la infància té una comunitat poden condicionar les seves interaccions amb els infants, generar prejudicis, intensificar o frenar el suport social que es doni a determinades necessitats o conflictes que afecten conjunts amplis de la població infantil, i generar reaccions socials davant certs programes que pretenen millorar els drets dels infants.

També cal dir que, des de la perspectiva del dret, durant molts anys, la figura tradicional del dret romà de la pàtria potestat ha condicionat la lògica amb la qual els adults han percebut la infància i els seus problemes. S'entén que l'infant pertany al pare o és propietat de la família; els seus problemes són problemes de la seva família, i, per tant, els problemes de la infància no exigeixen cap responsabilitat col·lectiva: són un afer privat de les famílies. Aquesta representació compartida comporta la imatge de l'infant com un subjecte de poca importància social, com a persona incapaç o que encara no és competent per manifestar-se amb relació als problemes que l'afecten.

³ VERHELLEN, E. *Convention on the rights of the child*. Lovaina: Garant, 1994, pàg. 17.

⁴ CASAS, F. *Infancia: perspectivas psicosociales*. Barcelona: Paidós, 1998, pàg. 24.

Sortosament, durant tot el segle xx, el qual Hellen Key⁵ va designar com el segle dels infants, hi ha hagut un interès creixent que ha contribuït a modificar aquesta concepció i a entendre l'infant com a subjecte de dret, de protecció per part de la col·lectivitat, amb competències i capacitat per a manifestar-se. La Declaració de Ginebra (1923), la Carta de la infància (1942), la Declaració universal dels drets de l'infant (1959) i la posterior ampliació d'aquests drets mitjançant la Convenció sobre els drets de l'infant (1989), són alguns dels exemples de com s'ha incidit en aquesta protecció i en la millora de la qualitat de vida de la infantesa.

Abans d'endinsar-nos en el concepte d'adolescència, voldríem fer uns aclariments. El recent document marc sobre el Pla nacional de joventut, presentat el passat 2 de març de 2001 per la Secretaria General de Joventut al Palau de la Generalitat, estableix en la seva introducció "que el concepte joventut ha estat un dels conceptes més elàstics de la teoria sociològica. Primer, per la capacitat del concepte de dilatar-se quan fem referència a la franja d'edat que comprèn dels 15 als 29 anys, amb l'endarreriment de l'edat d'emancipació fins als 25-30 anys i el retard en l'edat mitjana de maternitat; i, en segon lloc, té la capacitat de contraure's en termes quantitativs amb la pèrdua estimada de població jove fins a l'any 2010 a Catalunya."⁶

Malgrat que podria haver-hi una sobreposició en les franges d'edat de la població objecte d'atenció del Pla nacional de joventut esmentat (15-29 anys) i la població objecte del nou Pla integral de suport a la infància i l'adolescència de Catalunya (0-18 anys), la mateixa definició dels conceptes d'infància, adolescència i joventut, tant des del punt de vista biològic com *social*, ens diferencia clarament les característiques i el perfil de la població a la qual va adreçat cadascun dels plans esmentats, i que ara passarem a analitzar.

La majoria d'autors que s'han ocupat d'estudiar els diferents canvis que es produeixen en els éssers humans al llarg del seu cicle vital, consideren l'adolescència com una transició entre la infància i l'edat adulta. Assenyalen que aquest període s'inicia amb la pubertat, moment en què es produeixen una sèrie de canvis biofisiològics en l'organisme que transformen el cos dels nois i les noies, posen en funcionament les seves capacitats reproductives, alhora que també es produeixen modificacions psicològiques i socials, com, per exemple, noves formes d'organització mental, de relació grupal. En canvi, l'acabament de l'adolescència no se situa de manera tan precisa. En la societat occidental es relaciona amb el moment en què els joves comencen a assumir tasques o acceptar responsabilitats professionals, familiars o altres, pròpies dels adults.

De la mateixa manera que podem considerar el concepte d'infància, tal com l'hem descrit anteriorment, com el conjunt de característiques psicosociobiològiques d'uns subjectes en estat de desenvolupament fins que no assoleixen les característiques considerades com a pròpies d'una altra etapa posterior de desenvolupament; el terme adolescència fa referència a aquell procés de transició que es produeix en aquests mateixos subjectes dins una dinàmica també evolutiva que els portarà a assolir la vida adulta dins d'un futur no limitat en el temps que anomenem joventut.

També cal dir que en la nostra societat, els termes infància i adolescència es relacionen amb el concepte de família per la coincidència que es produeix en la convivència habitual d'aquests subjectes dins d'un entorn o context familiar, i en canvi el concepte de joventut s'atribueix a un enfocament més centrat en el mateix individu com a subjecte que ja s'ha incorporat a la vida adulta i potser ja no va tan lligat a un grup o sistema familiar.

L'adolescència s'associa a una època de canvis dràstics i de grans mutacions psicològiques, tot i que, aquest tòpic, com indica Palacios,⁷ té una rèplica molt senzilla.

⁵ KEY, H.: *El siglo de los niños*. Henrich y compañía. Barcelona, 1906.

⁶ *Pla nacional de joventut*, Secretaria General de Joventut, Departament de la Presidència, Generalitat de Catalunya, 2001, pàg.15.

⁷ PALACIOS, J: "Introducción conceptual a la psicología evolutiva". A TRIADÚ, C. (Coord.) *Psicología evolutiva*. UB, UAB, Eumo Editorial, 1993, pàg. 21-22.

Aquesta creença no està avalada per cap investigació feta amb adolescents estudiats al principi i al final de la seva adolescència. Els canvis en l'adolescència no es produeixen necessàriament en el sentit d'una ruptura i discontinuïtat amb el passat. La història evolutiva prèvia de cada adolescent, juntament amb les influències de continuïtat que manté amb la infància, les influències que apareguin en els nous contextos, etc., condicionaran una evolució més allunyada o més propera a la trajectòria evolutiva precedent.

Malgrat aquesta afirmació, hem de dir que aquesta creença, tan estesa, com també la difusió social i mediàtica que es dona a determinades problemàtiques que envolten la vida dels adolescents, incideixen en el fet que la part de la nostra societat, tal com afirma Funes⁸ sovint visqui de manera problemàtica els seus adolescents.

1.2. Evolució històrica dels conceptes d'infància i adolescència i de la seva protecció

La concepció social que avui es dona a la infància i l'adolescència no ha tingut el mateix significat al llarg de la història. En la nostra cultura occidental, s'han produït importants transformacions en relació amb aquestes concepcions que són determinades pels canvis d'actitud dels adults cap als infants, les quals repercuteixen en la manera de formar, adreçar-se, tractar i educar els infants i adolescents.

⁸ FUNES, J. "Los adolescentes: socialmente problemáticos". *Drogas en la adolescencia: demandas y servicios de atención*. Comunidad y drogas. Cuadernos Técnicos de Estudios y Documentación, Monografía n° 10, Madrid, 1990, pàg. 30 a 38.

Aquestes concepcions són el resultat d'un llarg procés dialèctic en el qual han fet un paper molt important les aportacions científiques de camps tan diversos com ara la medicina, la biologia, la psicologia, la psiquiatria, la filosofia, la pedagogia, la sociologia, la història, l'economia... Aquest llarg i intens procés evidencia que el nostre patrimoni conceptual és canviant i subjecte a les necessitats de cada època i context cultural.

Ariès, citat per González-Agápito,⁹ ens mostra com a l'edat mitjana no existia el concepte d'infància. La seva durada se cenyia al període en què l'infant no podia subsistir biològicament. Els infants s'incorporaven amb rapidesa a la vida dels adults i compartien amb ells el treball, les festes, les converses... de manera que la seva educació era fruit de la convivència amb les persones que formaven part del seu context social. No existia diferenciació entre les activitats d'uns i altres ni tampoc privacitat, tot ho feien plegats.

A la baixa edat mitjana i al Renaixement, la infància comença a adquirir significat com una etapa separada de la vida adulta i com a objecte d'educació. En efecte, comencen a aparèixer institucions amb uns plantejaments adreçats a la protecció de la infància com ara l'obra *El pare d'orfens* de València i Calataiud, com a institució legal creada per Pere III el Cerimoniós l'any 1337. Segons els "usatges de Catalunya", els infants que vagaven pels carrers eren recollits i acollits en orfenats o a la "Casa de la Misericòrdia" de cada ciutat. Els infants aprenien un ofici que els serviria per quan fossin adults, per al finançament de l'orfenat amb la seva col·laboració. Ramon Llull¹⁰ en els seves obres proposa la necessitat d'una educació per a tothom, la intuïció com a mètode actiu d'aprenentatge i una concepció d'ensenyament gradual. Durant el Renaixement, apareixen figures de pedagogs que tenen una important presència

⁹ GONZÁLEZ-AGÁPITO, J.: *Ser infant abans d'ara*, Barcelona: Associació de Mestres Rosa Sensat, 1989, pàg. 7 i següents.

¹⁰ LLULL, R.: *Doctrina Pueril*, Barcelona: Ed. Barcino, 1972.

LLULL, R.: *Llibre d'Evast e d'Aloma e Blanquerma*, Barcelona: Ed. Barcino, 1935.

educativa com ara Joan Lluís Vives, Juan Huarte de San Juan o Ponce de León. En aquesta època, els càstigs corporals queden incorporats dins del sistema de l'educació formal, el límit d'edat d'aplicació és fins als 20 anys d'edat. Fins al segle XVII, la figura del mestre gaudirà d'una llibertat absoluta.

A l'època preindustrial, l'infant no és apartat de la vida quotidiana: viu en una comunitat i, en ser tractat com un membre més, per la seva feblesa, s'ha d'espavilar i sovint convertir-se en un brivall per tal de poder sobreviure. La situació de la infància en aquest període no deixa de reflectir la situació dels pares, que sovint eren propietat d'altres adults d'estatus social superior i, per tant, mancaven de drets sense poder disposar de la seva pròpia vida. Per aquest motiu, els infants es consideren com a objectes de poc valor o com a esclaus; se'ls considera com a propietat del seu pare, que pot utilitzar-los com millor li convingui.

Postman¹¹ situa, el naixement de la infantesa com a parcel·la diferenciada del món adult, com a conseqüència de l'aparició de la impremta. Aquest invent va incidir tant en la democratització de la cultura com en el fet que els infants s'haguessin de separar dels adults per aprendre a llegir i escriure, és a dir, per aprendre a desxifrar i interpretar els codis que necessitaven per accedir a la seva cultura. Aquest fet va provocar que allà on s'apreciava l'alfabetització es van crear escoles i el concepte d'infantesa es va desenvolupar ràpidament. Paradoxalment, aquest mateix autor, ens alerta en el segle XX de la desaparició de la infantesa com a conseqüència de l'impacte televisiu. La televisió escurça les diferències entre la infantesa i l'edat adulta.

Al llarg del segle XVIII, es produeix una transformació en la imatge de l'infant: es proposen mètodes educatius adaptats a la seva edat i al grau de desenvolupament del

menor que fan que la veritable revolució es produeixi en el camp pedagògic més que en el jurídic. D'altra banda, les revolucions burgeses aporten canvis positius per als infants en els països industrialitzats que permeten que s'avanci en la legislació a favor de l'individu davant les exigències socials i els valors dominants a l'època. L'autoritat dels pares es veu reforçada a partir de la reforma burgesa, així com l'educació a la llar familiar. Es va substituint el model de propietat dels fills pel model de protecció, segons el qual els infants han de ser primer protegits pels seus pares; en segon lloc per l'Església, l'escola i les institucions de caritat privades i, en el supòsit que totes les anteriors fallessin, és a l'Estat, a qui correspon intervenir-hi.

Així, el 1762, J. J. Rousseau (1712-1778) publica *Emili o de l'educació*, en què exposa els principis del naturalisme pedagògic, basat en la bondat dels infants. Malgrat que aquesta obra reflecteix una visió de la infància amb entitat pròpia i com a persona que té uns drets, cal dir que no va tenir ressò¹² per ajudar a modificar les pràctiques educatives de l'època. El suís Pestalozzi (1746-1827) també planteja la necessitat d'educar des de la primera infància i de fer-ho a partir de l'afectivitat, les converses i tenint en compte el desenvolupament dels infants, a ell devem la creació de l'escola primària popular i pública. Froëbel (1782-1852) investiga l'evolució i el comportament dels infants i crea uns materials, programats i estructurats, els dons, que utilitza per estimular l'activitat dels infants. A ell s'atribueix la creació de la moderna educació dels pàrvuls. A Escòcia, Owen, el 1816, crea el primer parvulari per a infants de 2 a 6 anys a la seva fàbrica de New Lanark.

A escala social, el 28 de juny de 1793, a França s'aprova un decret de creació d'hospicis nacionals per a infants abandonats que es constituïrien en orfes oficials i haurien de ser educats i atesos a càrrec de l'Estat. Durant aquest mateix any, també s'aprova una llei que

¹¹ POSTMAN, N: *La desaparició de la infantesa*. Vic: Ed. Eumo, 1982.

¹² Vegeu GONZÁLEZ-AGAPITO, J, i MARQUÉS, S.: "Pròleg per educadors". Rousseau, J.J.: *Emili o de l'educació*. Vic: Ed. Eumo, 1975.

estableix que els pares hauran de protegir els seus fills i que tindran uns deures amb ells. Es comença a avançar des del concepte d'infant com a propietat o possessió cap al concepte d'infància que ha de ser atesa com a deure dels pares.

Durant el segle XIX, es comença a pensar que la infància mereix més atenció per part dels adults, i tot i que la majoria dels infants segueixen els sistemes educatius tradicionals aplicats pels pares o bé són criats per preceptors, als quals les classes més altes deleguen la seva educació, prenen força les idees educatives, que milloren les condicions de vida de la infància. Així, a Espanya, a partir del 1833, Pablo Montesino (1781-1849) introdueix i difon els plantejaments d'Owen. A França Pauline Kergomard (1838-1925) renova l'educació infantil.

A l'acabament de segle i gràcies a l'aparició de les noves teories de la pedagogia, la pediatria, la psicologia evolutiva, la sociologia, i al mateix canvi que en l'educació representa considerar la infància com a centre de l'educació, comencen a desaparèixer formes arcaïques de tractament dels infants i sorgeix la preocupació pel benestar de la infància. L'Estat comença a fer-se càrrec de les competències en el camp social que fins aleshores eren assumides de forma exclusiva per la caritat individual i la beneficència. Sorgeix tota una legislació que intenta fer-se càrrec dels infants de classe social baixa per ser un dels col·lectius més desprotegits de la societat. Comencen a aparèixer tot un conjunt de moviments prosalvadors dels infants amb l'objectiu de reconduir els que es podien considerar desviats. A l'Estat espanyol, un dels promotors de la protecció a la infància més importants va ser Manuel de Tolosa Latour, preocupat per instaurar les bases legals que la podrien protegir.

A la fi del segle XIX i a la primera dècada del segle XX, els estats incorporen en les seves legislacions un conjunt de lleis de protecció i regulació de la infància.

El primer país que crea un sistema modern de protecció a la infància és Noruega, l'any 1886, amb una llei sobre el tractament d'infants abandonats. A l'Estat espanyol, seguint el corrent proteccionista i de beneficència, es promulguen lleis com la Llei de protecció a la infància, anomenada Llei Tolosa Latour, del 12 d'agost de 1904. Aquesta llei intentava protegir els infants menors de 10 anys d'edat que s'ocupaven sovint de treballs durs i molt poc adequats a la seva edat. També els que treballaven abans d'aquesta edat. Aquesta llei de protecció a la infància va ser molt progressista per l'època i també una llei pionera a escala internacional. Per tal d'aconseguir els objectius que es proposava, es va crear el Consell Superior de Protecció a la Infància format per representants de diverses associacions acadèmiques, higienicosocials i econòmiques. Malgrat que la Llei de protecció a la infància se signa l'any 1904, les juntes de menors no es poden constituir fins al cap de quatre anys després per manca de reglament i no poden actuar fins a l'any 1911 per manca de pressupost.

La primera llei de tribunals tutelars de menors a l'Estat espanyol, anomenada Llei de bases, inspirada en una proposició d'Avelino Montero Ríos, es promulga el 2 d'agost de 1918 i es refon l'any 1948 inspirant-se en el model de la llei belga de l'any 1912. Aquesta llei belga sobre protecció a la infància era una llei que protegia per primera vegada els infants dels maltractaments per part dels seus pares, i se suprimien també les penes judicials substituïdes pel tractament i les mesures educatives.

Mentrestant, i des de el punt de vista pedagògic, el primer terç del segle XX es produeixen importants canvis respecte a la concepció de l'educació. Als Estats Units John Dewey (1859-1952) posa els fonaments per basar l'educació en principis democràtics. A Itàlia, Maria Montessori (1870-1952) proposa un mètode pedagògic fonamentat en l'educació científica que difondrà a escala mundial. A Bèlgica, Ovide Decroly (1871-1932) fonamenta els mètodes educatius en la globalització i els centres d'interès. A França, Celestín Freinet (1896-1966) centra els aprenentatges en el mètode natural i la cooperació.

A Anglaterra, A. S. Neill (1883-1973) fomenta les seves idees educatives en la pedagogia antiautoritària. Ferrer i Guàrdia (1859-1917) crea a Barcelona l'escola racionalista. En conjunt, cal dir que tant la premsa escrita com la millora dels mitjans de transport, faciliten un ràpid traspàs de les idees i de les persones. Així, durant el primer terç de segle, molts d'aquests pedagogs van visitar i donar les seves lliçons a Catalunya, les quals es van estendre amb rapidesa per tot el territori.

Paral·lelament, la psicologia, també durant aquest segle xx, és quan fa les aportacions més importants sobre el desenvolupament i l'aprenentatge dels infants. Els estudis de Jean Piaget, Henri Wallon, Lev. S. Vigotki, Jerome Bruner, fan aportacions cabdals tant en relació amb la concepció de la infància com en la millora de les seves condicions de vida.

Durant l'etapa franquista, malgrat que, com hem posat de manifest a l'apartat 1.1, a escala internacional es van consolidant els principis que promouen la Declaració de Ginebra (1923), la Carta de la infància (1942), la Declaració universal dels drets de l'infant (1959), es vulneren els drets fonamentals de la persona. L'infant no és protegit contra les pràctiques que fomenten la seva discriminació per motius religiosos, ideològics, de raça o sexe. També se'ls discrimina per raó del seu naixement, ja que es diferencia els fills legítims amb plenitud de drets (nascuts dins del matrimoni) dels fills il·legítims (fora del matrimoni). La concepció de la pàtria potestat respon a la ideologia i consideració absoluta del poder exclusiu il·limitat del pare envers els seus fills, provenint de la funció del *pater familias* establerta en el dret romà.

Malgrat tot, en les dècades dels anys 60 i 70, apareix a Catalunya un fort moviment social, integrat per diferents col·lectius, moviments de mestres, associacions de pares, de veïns, sindicats... que es plantegen una educació dels infants i els adolescents més d'acord amb els canvis científics, tècnics, socials i culturals de l'època, i també la força que té l'educació per incidir en la transformació de la societat. Aquests moviments

generaran noves concepcions de l'educació que en l'etapa democràtica faran canviar els sistemes d'ensenyament i moltes de les condicions de la vida dels infants.

L'aprovació de la Constitució espanyola (CE) l'any 1978 significa el reconeixement de la igualtat de les persones davant la llei, la garantia de la llibertat ideològica, religiosa i de culte, i suprimeix qualsevol discriminació per raó de naixement, raça o sexe, religió o qualsevol altra circumstància social. S'assegura, per part dels poders públics, la protecció integral dels fills iguals davant la llei amb independència de la filiació i de l'estat civil de la mare. Es reconeix per a l'infant la protecció prevista en els acords internacionals que vetllen pels seus drets.

L'arribada de la democràcia incideix en el fet que, tant les administracions autonòmiques com les locals, despleguin programes i serveis educatius complementaris que ajudin a millorar les condicions de vida dels infants i joves. La idea de ciutat educadora, d'uns poders públics educadors, pren cos durant aquesta època i s'ofereixen moltes activitats educatives en el marc del lleure arreu de Catalunya.

La reforma del Codi civil de l'any 1981 comporta la transformació en la concepció de les relacions paternofiliars. Es produeix l'equiparació de tots els fills, matrimonials i no matrimonials. La institució de la pàtria potestat concebuda com un poder quasi absolut del pare i un dret d'aquest, passa a ser compartida i a ser considerada una funció que es confia al pare i a la mare, que s'exerceix en benefici dels fills i comprèn determinats deures i facultats.

No es pretén que els poders públics desenvolupin una substitució de la funció paterna i materna, sinó que només hi intervindran quan els membres de la família siguin incapaços de mantenir un determinat nivell socioeconòmic que garanteixi la formació integral dels infants, quan els pares incompleixin el deure d'assistir els seus fills o quan es trobin en situació de desemparament (principi de subsidiarietat).

Un dels canvis importants sobre la representació dels problemes de la infància ha estat passar de considerar-los un problema de la família a considerar-los un problema social, que apel·la a responsabilitats col·lectives i, per tant, a una actuació social.

Dins de l'àmbit de les relacions juridicoprivades correspon als pares, com a titulars de la pàtria potestat, vetllar pel benestar dels fills. Per tant, és un deure dels pares la protecció integral dels seus fills. Però la pàtria potestat té una extensió i intensitat que no es correspon amb la possibilitat de reacció defensiva de l'infant. Davant l'exercici inadequat d'aquesta, l'infant es troba en una situació d'indefensió pel fet que són els seus pares els que han de fer valer els seus drets, i aquests mateixos podrien arribar a vulnerar els drets propis de l'infant.

Per tal d'evitar la violació dels drets fonamentals de l'infant, queda justificat que s'hagi de superar l'àmbit juridicoprivat en les relacions paternofiliales i s'hagi d'atorgar als poders públics la facultat d'intervenció en aquells casos en què es requereix la seva actuació i control per assolir la protecció íntegra i efectiva del menor.

Es produeix el canvi de concepció de la infantesa i la progressiva acceptació de la capacitat de l'infant per a esdevenir veritable subjecte actiu del dret. La nova concepció del menor no s'estableix segons els adults o la societat, sinó basant-se en l'evolució d'una personalitat en formació, en la seva dignitat i el deure al respecte. S'atorguen drets civils i polítics, encara que es condicioni el seu exercici a la possibilitat de formar-se un judici propi. El fet de considerar el menor amb plenitud de drets comporta una reconsideració en el contingut dels sistemes tradicionals de protecció dins la família i la societat.

La Convenció sobre els drets de l'infant (1989), ratificada per l'Estat espanyol el 30 de novembre de 1990, com assenyala Cots,¹³ reconeix en l'infant unes necessitats

elementals per garantir-li una existència digna i, a més a més, necessitats de participació, fet que ens porta a una nova concepció de la infància adequada a les necessitats i plantejaments socials actuals. Cal dir que la difusió dels drets de la Convenció, unes de les obligacions que comporta la seva ratificació, a Catalunya s'ha fet tant des de la mateixa Administració¹⁴ com des d'entitats de caràcter social, ONG, sindicats..., la qual cosa demostra el dinamisme de la nostra societat en temes de defensa de la població infantil i juvenil.

Tantes són les expectatives que generen els infants i els adolescents i tants els canvis produïts a la nostra societat en el darrer mil·lenni, que la mateixa UNESCO va encarregar, el 1991, a una comissió internacional, presidida per Jacques Delors, reflexionar sobre l'educació i l'aprenentatge al segle XXI. El resultat de l'informe, va ser publicat el 1996.¹⁵ Conegut popularment com a informe Delors, ha generat un intens debat en la nostra societat tant en relació amb quins han de ser el pilars sobre els quals s'ha de fonamentar l'educació -aprendre a conèixer, a fer, a ser, a viure plegats- com en relació amb aspectes tan actuals com la formació al llarg de tota la vida, la globalització, la incidència de les noves tecnologies, les noves formes de marginació i exclusió social, la cooperació internacional, les expectatives i responsabilitats dels ensenyants, etc.

D'aquest intens debat educatiu que s'ha generat a les acaballes i començament de dos mil·lennis, voldríem esmentar-ne dos més, entre d'altres, que s'han produït a Catalunya en aquests darrers anys, un de promogut pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, la Conferència Nacional d'Educació, que des de l'any 2000 al 2002, debatrà temes educatius amb la

¹³ COTS, J. (1997): *Llició inaugural curs acadèmic Facultat de Ciències de l'Educació*. UAB

¹⁴ La legislació que ha generat l'aplicació dels drets de la Convenció podeu consultar-la en el capítol 3 d'aquest document.

¹⁵ Informe per a la UNESCO de la Comissió Internacional sobre educació per al segle XXI: *Educació: Hi ha un tresor amagat a dins*. Centre UNESCO de Catalunya, 1996.

finalitat de crear un gran pacte sobre l'educació al nostre país; l'altre, impulsat pels Moviments de Renovació Pedagògica, sobre les escoles de 3 a 12 anys.

Estem segurs que tots aquests processos ajuden a redefinir la concepció d'infància i adolescència adequant-la a les necessitats de la nostra societat i a millorar les condicions de vida dels nens i nenes, nois i noies, i a fer-los persones més solidàries i felices.

1.3. Les necessitats específiques dels infants i adolescents

Les necessitats específiques del col·lectiu d'infants i adolescents en la nostra societat van molt lligades amb els canvis que s'han produït en l'àmbit social, demogràfic, econòmic, científic, tecnològic, cultural... i a la manera com aquests canvis condicionen els diferents contextos: família, escola, barri, grups d'amics, mitjans de comunicació... on es desenvolupen aquests infants i adolescents. Aquests canvis no necessàriament comporten unes quotes de major benestar, de progrés científic i cultural, ni impliquen l'assoliment d'una societat més justa i solidària..., ni suposen que la capacitat que tenen les institucions i les persones per donar-hi resposta i adaptar-se als canvis sigui més àgil.

Per tant, amb la finalitat de poder decidir quins estudis, programes, actuacions, coordinacions caldrà planificar, promoure i continuar elaborant des d'aquest Pla d'infància per millorar les condicions de vida dels nostres infants i adolescents i poder donar orientacions a les famílies que ho necessitin, haurem d'analitzar quins canvis s'han produït en aquests darrers anys, com afecten la seva situació actual i com la podem millorar.

En primer lloc, els canvis demogràfics, principalment amb el descens de la natalitat, amb la reducció substancial del nombre mitjà de fills per dona, combinat amb l'augment de l'esperança de vida i el consegüent envelliment de la població, han originat la consideració de la infància com un bé social escàs, que cal que les polítiques socials dels països europeus protegeixin. Al mateix temps també s'està produint un nou fenomen que impulsa les parelles a l'adopció internacional.

Tanmateix, segons dades recents, Catalunya, que era una de les regions d'Europa amb la taxa de natalitat més baixa, ha experimentat un augment dels naixements a partir de l'any 2000. Així, aquest any l'indicador conjuntural de fecunditat assoleix un valor d'1,3 fills per dona, sensiblement més alt que el del 1999, que va ser d'1,23 fills i del mínim d'1,4 fills corresponent a l'any 1995.

En segon lloc, s'han produït canvis socials que condicionen l'evolució del grup familiar com ara la incorporació de la dona al món laboral, l'augment del cost del manteniment dels fills, l'increment de famílies monoparentals o famílies reconstituïdes, l'eficàcia dels mètodes de planificació familiar, el retard en l'edat de tenir les criatures o bé el procés de democratització de les famílies amb una major implicació de l'home en les necessitats dels fills, ha comportat un canvi en els rols parentals i en l'estil de vida de les famílies a l'hora d'atendre les necessitats educatives dels seus fills. D'altra part, en aquests darrers temps, també s'han constatat un increment en els casos d'abusos sexuals i de maltractaments infantils que sovint són provocats en les mateixes llars o per persones molt properes a la unitat familiar.

En tercer lloc, els centres educatius com a agents socialitzadors d'infants i adolescents han perdut l'exclusivitat respecte a instàncies socialitzadores més informals de la societat. Els mitjans de comunicació, les entitats esportives, de lleure, culturals... han esdevingut també contextos educatius i de socialització, que dia a

dia van incrementant la seva oferta. Tot i així no tots els infants i joves volen o tenen possibilitats per accedir a participar en aquests contextos, la qual cosa pot incidir en la creació de noves desigualtats. D'altres canvis impulsen alguns joves a integrar-se en grups que els porten a compartir experiències que comporten riscos per a la seva salut o que porten a terme activitats que els situen en grups marginals.

Sovint es considera que ha perdut pes la valoració social que es tenia fa uns anys del professorat: la participació de les famílies i de diferents agents educatius en la vida dels centres escolars ha disminuït en els darrers anys. No obstant, s'han establert vies de coordinació entre els centres escolars i les famílies, i també amb els diferents serveis sanitaris, socials, etc. que atenen els infants, i s'hi treballa coordinadament.

En quart lloc, el fenomen de la migració s'ha produït sempre, però ha estat durant els darrers anys, que Catalunya s'ha convertit en una regió receptora de persones que, per diversos motius, han hagut de deixar el seu país i anar a trobar millors condicions de vida en un altre. L'arribada de fluxos migratoris procedents de països extracomunitaris ha esdevingut una de les característiques més actuals de la nostra societat. Aquest fet ha comportat la presència de nous col·lectius que manifesten unes expectatives i un sistema de valors, actituds, diferents dels que caracteritzen les societats occidentals. Aquests col·lectius, a part de la seva heterogeneïtat cultural, es caracteritzen també per la diversitat de situacions que conformen els seus sistemes de vida. Així, comptem amb famílies senceres, gràcies als reagrupaments familiars, famílies incompletes, amb una part de persones aquí i l'altra en el país d'origen, adults sols que conviuen amb altres immigrants i joves menors de 18 anys que constitueixen els nous "nens del carrer". El mateix passa amb determinats centres escolars que

escolaritzen immigrants en un percentatge molt més elevat del que conforma aquest col·lectiu dins la població.

D'altres canvis que s'han produït fan referència a l'adaptació mútua que estan fent els immigrants i la institució escolar, la creació de sistemes de mediació cada vegada més efectius, els estudis que condueixen a cercar fórmules per millorar les seves condicions de vida i treball, l'impuls d'una concepció de la diversitat cultural i l'acollida com un fet enriquidor. D'altra part, també cal esmentar que el fenomen de la immigració ha incrementat la participació dels joves en activitats de voluntariat i la creació d'ONG dedicades a la cooperació i el desenvolupament.

En cinquè lloc, la participació social dels infants i adolescents és un nou principi que correspon a uns drets, establerts per la Convenció dels drets dels infants (1989), que han de poder exercir per tal de poder desenvolupar de forma gradual la capacitat d'assumir majors quotes de responsabilitat en la vida social i de posar en pràctica els principis de democràcia, tolerància, participació... Això implica assumir el principi de tenir més en compte els infants i adolescents en tots els moments, espais i nivells de la vida social. Tot i que el text de la Convenció ha estat ratificat per 191 països no significa que es garanteixi el seu compliment. Una manera de fomentar-lo és donar la màxima difusió, entre adults i infants, dels seus principis i promoure que es posin en pràctica actuacions de vertadera participació en els marcs en què es desenvolupen els infants. Tot i que durant aquests darrers anys s'han engegat experiències en aquest sentit, tant en el marc escolar com de les ciutats, se n'han de produir encara més per tal que la participació dels infants i adolescents en la presa de decisions que afecten la col·lectivitat esdevingui una pràctica quotidiana. La implicació dels

mitjans de comunicació social en aquest procés és fonamental.

Un altre canvi que també volem evidenciar és que la cultura infantil i adolescent cerca les seves pròpies formes d'expressió cada cop a edats més primerenques. Si això es produeix en un context d'un grup familiar i en un entorn d'adults dialogants i interessats en la perspectiva dels infants i adolescents, estarem aconseguint educar una nova generació que haurà arribat a una comprensió crítica del món social que l'envolta, molt més aviat del que seria possible sense aquest apropament generacional.

En sisè lloc, els mitjans de comunicació social, especialment la televisió, han provocat grans canvis en la vida dels infants i adolescents. La televisió no únicament és a totes les llars sinó que, a més a més, a moltes d'elles compten amb més d'un aparell, de manera que les nostres criatures tenen el mateix accés a la informació i als programes televisius que poden tenir els adults. La imatge social que ofereixen sobre el col·lectiu d'infants és un dels aspectes que generen més necessitats d'intervenció sobre aquest sector de població. Un dels interrogants que ens apareix de seguida sobre aquesta temàtica és si la imatge social que ofereixen els mitjans de comunicació social sobre la infància és un reflex de les representacions socials majoritàries que es produeixen en el nostre entorn sociocultural. Una bona part dels programes televisius i els arguments de les pel·lícules que veuen els infants i adolescents aposten per missatges universals, amb l'objectiu d'assolir un mercat amb alta rendibilitat comercial. Cada grup d'edat percep una sèrie de "models" ideals i universals de comportaments desitjables per al grup-infants-adolescents en general, i per a cada subgrup de pertinença en el qual el subjecte es pot incloure.

Finalment, en setè lloc, els canvis tecnològics amb la incorporació de les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) a la vida quotidiana dels infants i adolescents estan obrint, d'una banda, l'accés a les possibilitats que els ofereixen les TIC, i, de l'altra, problemes en el si dels seus nuclis familiars, tant vinculats a les possibilitats econòmiques que els permetin connectar-se a la xarxa com des del punt de vista cultural, de manera que les famílies tinguin el bagatge cultural suficient per accedir a aquest mitjà i per comprendre l'adequació i els riscos objectius dels nous instruments que s'ofereixen al consum (videojocs, jocs de realitat virtual, Internet, etc.). Els perfils del procés de socialització infantil des d'aquests mitjans pot comportar la pèrdua d'independència, l'augment del consumisme, la mediatització de l'experiència i l'emergència d'una cultura basada en la imatge. Els infants i adolescents s'han convertit en consumidors d'imatges i això està configurant un estil de vida que alguns autors anomenen "iconomania", segons el qual la cultura verbal ha estat desplaçada per la cultura icònica.